

F. Dragtenstein, *'De ondraaglijke stoutheid der wegloopers'. Marronage en koloniaal beleid in Suriname, 1667-1768* (Dissertatie Utrecht 2002, Bronnen voor de studie van Suriname (BSS) XXII; Utrecht: CLACS, [Bunnik]: Instituut ter bevordering van de Surinamistiek (BS), 2002, 309 blz., ISBN 90 393 3136 7).

Al vanaf het begin liepen slaven weg van de plantages in Suriname om daarmee het repressieve slavernijsysteem te ontvluchten. Deze weglopers, Marrons, vestigden zich in het dichtbeboste binnenland, waar zij groepen vormden die zich tot meerdere gemeenschappen ontwikkelden. Een jarenlange strijd tussen Marrons enerzijds en planters en koloniaal bestuur anderzijds volgde. Het bestuur bleek niet in staat om de Marrons te onderwerpen en marronage te stoppen. Het sluiten van vredesverdragen met de Marrons was onontkoombaar. In 1760 werd vrede gesloten met de Aukaners, in 1757 met de Saramaka en in 1768 met de Matawai.

Over de heroïsche geschiedenis van de weglopers, hun strijd tegen blanke overheersers en hun samenlevingen die tot heden ten dage voortbestaan in het binnenland van Suriname verschenen belangrijke historische en antropologische werken. Frank Dragtentein voegt aan deze reeks studies een boek toe met nieuw bronnenmateriaal over de vroegste geschiedenis van de Surinaamse Marrons. De studie begint in 1667, toen Suriname in Nederlandse handen kwam, en loopt tot aan het vredesverdrag met de Matawai in 1768.

Dragtenstein gaat uitvoerig in op de binnenlandse oorlog tussen Indianen en blanken die van 1678 tot 1686 werd gevoerd. Deze oorlog zou een belangrijke impuls hebben gegeven aan marronage. Veel slaven maakten gebruik van de onrust en chaos die de Indianenoorlog veroorzaakte en ontvluchtten de plantages. Samenwerking met de Indianen leerde de weglopers in het binnenland te overleven. De weglopers hielpen de Indianen op hun beurt bij de aanvallen op de plantages, waarbij zij slaven aanmoedigden te vluchten. Uiteindelijk wisten de blanken de Indianen te bedwingen en hen te verplichten om als hun bondgenoten deel te nemen aan tochten om Marrons gevangen te nemen. In de loop van dit boek komt de ambigue relatie tussen Indianen en Marrons, die soms solidair waren en soms tegen elkaar streden regelmatig terug.

Vervolgens beschrijft Dragtenstein de vele expedities die in de verschillende gebieden van Suriname werden gehouden om de marrondorpen te verwoesten en de bewoners te verjagen of gevangen te nemen. De expedities waren tijdrovend, geldverslindend, weinig succesvol en konden niet voorkomen dat meer slaven de plantages ontvluchtten. Het aantal vluchtelingen nam aanmerkelijk toe nadat de Franse admiraal Jacques Cassard op 9 oktober 1712 Suriname binnenviel. Cassard vroeg een brandschatting van 682.800 gulden, onder andere te betalen in slaven. Als gevolg van deze dreiging liepen ongeveer 300 slaven weg naar het binnenland.

Na het vertrek van Cassard werden de expedities naar Marrons voortgezet. De blanken op de plantages, die aan de expedities moesten deelnemen, waren daartoe echter steeds minder bereid. De planters, die volop klaagden over de overlast die marrons veroorzaakten, wilden evenmin meebetalen aan de expedities. Dragtenstein geeft geen duidelijke verklaring voor deze tegenstrijdigheid. Na het aantreden van gouverneur De Cheusses in 1728 verhardde de strijd tegen de Marrons. De expedities werden frequenter en ze waren beter georganiseerd. Meer militairen werden ingezet en ze bleven langer onderweg. De commandanten kregen de instructie minder gevangenen mee te nemen dan voorheen, maar de gevangen Marrons te doden en hun afgehakte handen mee te nemen als bewijs. Ook de Marrons verhardden hun strijd. Ze wachtten niet langer af totdat zij werden aangevallen, maar namen de expeditiegangers onder vuur en vernietigden hun voedselvoorraden. Hoewel de blanken successen behaalden, bleef de overwinning op de Marrons uit. Het beleid van De Cheusses leverde niet het gewenste resultaat op.

Onder gouverneur Mauricius groeide het besef dat de strijd tegen de Marrons niet op de oude voet kon worden voortgezet en dat een vredesverdrag onvermijdelijk was. In november 1749 werd een voorlopige vrede gesloten met de Saramaka Marrons. Door vrede te sluiten met slechts een deel van de Marrons hoopte Mauricius de Marrons verdeeld te houden, zodat zij zich niet gezamenlijk tegen de blanken zouden keren. Het vredesverdrag leverde niet de rust op waarop was gehoopt en bovendien bleek het vredesverdrag niet houdbaar. Al in januari 1751 werd het verbroken.

De aanvallen op de plantages door Marrons hielden aan en het bestuur reageerde met omvangrijke expedities die nimmer het gewenste resultaat opleverden. De grootste slavenopstand in de Surinaamse geschiedenis, de Tempati-opstand, die duurde van februari tot september 1757, betekende uiteindelijk het keerpunt in de strijd met de Surinaamse Marrons. Bij deze goed voorbereide opstand waren Marrons betrokken geweest en meer dan 400 slaven ontvluchtten de plantages. Het koloniale leger bleek niet in staat om de weglopers terug te halen. Uiteindelijk werd duidelijk dat het zo niet langer kon, omdat de plantages leden onder de Marronaanvallen. Dragtenstein geeft herhaaldelijk aan dat het voortbestaan van de kolonie in gevaar werd gebracht door de Marrons, al geeft hij geen indicatie van de werkelijke omvang van de geleden schade. Om de rust te herstellen en de slaven de uitweg naar de Marrons in het binnenland te ontnemen was vrede met de Marrons noodzakelijk. Het was uiteindelijk de Aukaner Boston die bij aanvallen op de plantages brieven achterliet die aangaven dat de Aukaners belangstelling hadden voor een vredesverdrag. Hoewel de expedities zelden slaagden, verloren Marrons het leven bij de aanvallen en werden hun dorpen en kostgronden regelmatig vernietigd. Ook de Marrons verlangden naar vrede. De onderhandelingen konden beginnen.

Dragtenstein beschrijft de expedities en de vredesonderhandelingen nauwgezet. Hoewel de beschrijvingen van de vele expedities elk afzonderlijk soms weinig toevoegen, geeft het geheel wel een goede impressie van de kracht van de Marrons en de onmacht van bestuur en planters om hen onder controle te krijgen.

De belangrijkste redenen om te vluchten waren volgens Dragtenstein de slechte behandeling van de slaven door de planters en de toegenomen werkdruk. De Marrons verklaarden dit herhaaldelijk tijdens de vredesonderhandelingen. Het bestuur nam geen maatregelen om de behandeling van de slaven te verbeteren, maar gaf de planters daarentegen voortdurend de opdracht om het aantal blanken op de plantages te verhogen om zo de controle over de slavenmacht te vergroten, een maatregel waaraan overigens nooit werd voldaan. Maar waarom was vluchten juist in deze periode zo'n belangrijke vorm van verzet? Dragtenstein plaatst marronage niet in een bredere context van slavenverzet, zodat het lijkt alsof weglopen de enige of meest voor de hand liggende reactie was op wreedheden van planters. Doordat hij te dicht bij de bronnen blijft, laat hij vragen onbeantwoord en grotere verbanden liggen. Dragtenstein levert desalniettemin met dit boek een zinvolle bijdrage aan de Marronliteratuur en presenteert de lezer boeiend bronnenmateriaal over een indrukwekkende bevolking.

Ellen Klinkers

G. Wiesenfeldt, *Leerer Raum in Minervas Haus. Experimentelle Naturlehre an der Universität Leiden, 1675-1715* (History of science and scholarship in the Netherlands II; Amsterdam: Edita KNAW, Berlijn, Diepholz: Verlag für Geschichte der Naturwissenschaften und der Technik, 2002, 464 blz., ISBN 90 6984 339 0 (KNAW), ISBN 3 928186 61 2 (Duitsland)).

Leerer Raum in Minervas Haus, oorspronkelijk verdedigd als proefschrift aan de universiteit van Hamburg en nu in een fraai verzorgde handelseditie verschenen, is een omvattend en ambitieus boek. Naar de titel aangeeft, behandelt het het onderwijs in de experimentele natuurkunde aan de universiteit van Leiden. Beginjaar is 1675, toen de hoogleraar wiskunde en filosofie Burchard de Volder toestemming kreeg om op universiteitskosten een fysisch kabinet in te richten met behulp waarvan hij op zijn colleges de natuurverschijnselen 'ad oculum' kon demonstreren. De einddatum 1715 is gekozen met het oog op de befaamde rede van Herman Boerhaave, 'De comparando certo in physicis.' Het eigenlijke thema van het boek is evenwel de verhouding tussen wetenschap en universiteit in de nasleep van de 'wetenschappelijke revolutie'. Het uitgangspunt is dat wetenschap, in het onderhavige geval de proefondervindelijke natuurkunde, zich niet in een vacuüm afspeelt, maar vorm krijgt onder de invloed van lokale tradities en instellingen. De auteur probeert dus wetenschapsgeschiedenis en universiteitsgeschiedenis op elkaar te betrekken. Bij het uitwerken van dit thema zoekt hij het meer in de breedte dan in de diepte. Het boek beperkt zich niet tot Leiden. Latere hoofdstukken beschrijven de resultaten van een prosopografisch onderzoek naar de carrières van de Leidse filosofiestudenten; een uitputtend overzicht van de experimentele natuurkunde aan de andere Europese universiteiten; en de verhouding tussen de universiteiten en de wereld der geletterden daarbuiten. Dit laatste onderwerp wordt nogal essayistisch behandeld (de auteur spreekt zelf van een 'spekulatieve Skizze'), maar de andere thema's zijn steeds gebaseerd op een uitvoerig overzicht van het voorhanden materiaal. Wiesenfeldts aanpak is grondig, veelomvattend en hier en daar gedurfd. Hij brengt veel nieuw, soms onconventioneel bronnenmateriaal in kaart — zo is er een uitvoerige uiteenzetting over de tradities in illustraties voor leerboeken. Hij is ook niet bang voor het doen van stellige uitspraken van soms zeer wijde strekking. Het boek bevat daarmee een rijkdom aan gegevens en analyses die zich onmogelijk in een korte recensie laat samenvatten.

De situatie in Leiden, dat toonaangevend was voor het onderwijs in een groot deel van Europa, is niettemin het uitgangspunt. Het vak proefondervindelijke natuurkunde kreeg hier pas geleidelijk aan een eigen identiteit. Aanvankelijk was zelfs onduidelijk wie hier precies competent was. Behalve de filosoof De Volder doceerde ook de hoogleraar scheikunde Carolus de Maets vanaf 1675 dit vak. Ook onder De Maets' opvolger Jacob le Mort bleef de verhouding tussen experimentele filosofie en scheikunde, welk vak toen onder de medische faculteit viel, onduidelijk. De aanleiding voor het nieuwe vak lag volgens Wiesenfeldt bij de cartesiaanse twisten te Leiden, die in 1676 met het ontslag van de hoogleraar theologie Wittichius een nieuw hoogtepunt zouden bereiken. Proefnemingen waren niet aan een filosofische richting gebonden (De Volder zelf was cartesiaan, maar ook zijn collega Wolferd Senguerd voerde al snel proefnemingen op zijn colleges in) en maakten het aldus mogelijk om uit de impasse te geraken. Hierbij kan men wel een vraagteken plaatsen. Dat de proefondervindelijke natuurkunde al snel tot een filosofisch neutraal terrein werd uitgeroepen, betekent niet dat die mogelijkheid van meet af aan duidelijk was. De Maets in elk geval lijkt eerder een militant verbreider van nieuwe opvattingen dan een voorzichtig en verzoenend man en De Volder was in 1675 nog volop actief voor de cartesiaanse zaak. Bij al zijn gedegen bronnenonderzoek heeft Wiesenfeldt uiteindelijk meer aandacht voor de wijde vergezichten dan voor de vierkante